

стуализованих знања, уместо погледа „са стране“, коме понекад измичу нијансе и слојеви значења. Приповест о послератној, другој модернизацији, омогућава нам да пратимо настајање културе модерности, која је у Југославији била испреплетена са идеолошки оптерећеном друштвеном променом. Укратко, поред тога што нуди узбудљиво читалачко искуство, ова књига нам нуди мноштво могућности за тумачења и теоријска објашњења која су готово сва у супротности са оним за шта је заинтересована традиционално оријентисана етнологија. У том смислу, биографска грађа о Дидарином животу, али и сведочанство о времену убрзане модернизације и ширења вредности и животних стилова модерног друштва, могу послужити као инспирација за артикулацију антрополошке парадигме која ће отићи даље од интересовања за урбану културу, ка истраживањима културе модерности у Србији.

**Илдико Ердени**

**Тома Миленковић,**  
*Калмици у Србији 1920-1944*  
Београд 1998, 5-241

Калмици су народ жуте расе, монголског порекла. Преци Калмика (Горјати – западни Монголи) живели су у Џунгарији (пространа, безводна, континентална област, без већих река и језера и са поприлично суровим условима за живот), у централној Азији, на простору између планина Тјеншан и Алтај. Данас је то провинција Синкјанг у западној Кини.

Природни прираштај био је фактор пренасељености који је Калмике током историје приморавао на исељавања. У 17. веку калмичка племена (Ојрата) преселила су се, углавном, на просторе који су у каснијим периодима

постајали саставни делови руске империје. По досељавању и релативно брзом доспећу у оквиру руске царевине, они губе политичку самосталност, али задржавају одређени вид аутономије и самоуправе. Калмици су били претежно номадска племена. Њихови потомци су се, у каснијем периоду, доселили и на просторе некадашње Југославије.

Од самог почетка њиховог насељавања, руска царска држава је настојала да Калмике користи за одбрану својих јужних граница од Татара и кавкаских горштака, али и да уз њихову помоћ ратује у Европи и Азији. Калмици су ратовали као елитни коњаници, у посебним пуковима, заједно са руским Козацима.

Језик Калмика припада монголском огранку уралско-алтајских језика. Азбуку су развили у 13. веку. Пишу одозго на доле и слева на десно. Крајем двадесетих година прошлог века извршена је реформа калмичке азбуке и за основу је усвојена руска ћирилич-на азбука, којом су се служиле и калмичке избеглице изван Русије приликом штампања својих публикација.

Калмици су у отаџбини имали сиромашну књижевност, претежно усмено карактера (херојски епови, песме, бајке, скаске, басне, пословице). Ова књижевност развијала се под утицајем будизма и древне монголске, кинеске, индијске и корејске књижевности. Писменост је код Калмика (нарочито номада) била слабо развијена. Млади Калмици – претежно из земљорадничких породица – започињали су учење руског језика у основној школи, а у потпуности га савладавали у војсци.

Прве избеглице Калмика пристигле су у Србију 1920. године. Било их је неколико десетина. Населили су се у источној Србији, где су и остали. О њима се старао Државни одбор за при-

јем и смештај руских избеглица, као и различите добротворне организације.

Избеглице из најбројније „Кримске евакуације,“ разишле су се по Европи, а крајем 1920. године у Краљевину СХС приспело је око 21.500 избеглица из Русије – међу њима и око 300 Калмика. Државна комисија за пријем и смештај руских избеглица распоређивала их је, уз помоћ окружних и среских власти, по градовима и селима. У Србију је, међу осталим избеглицама из Русије, од 1920. до краја 1923. године стигло између 450 и 500 Калмика, што је било више од свих европских земаља. Највише их је било смештено у Београду, па је то уједно била и њихова највећа избегличка колонија у Европи. У Београду су били размештени по крајњој градској, јужној и југоисточној периферији – почев од Карабурме на Дунаву, па преко Булбудера, Звездаре, Цветкове пијаце, све до Црвеног крста, а један број се настанио у атару приградског села Мали Мокри Луг. Овај крај се некад, у ширем смислу, звао Пашина чесма и Пашино брдо (део је данашњег Учитељског насеља).

Калмици су били велики љубитељи коња којима су се доста бавили и користили их у разним приликима као средство за остваривање прихода, али су се прихватили и других послова да би прехранили породицу, као што су рад у циглани, различити кројачки послови и др. После рада са коњима, кројење и шивење је било друго занимање Калмика. Исто тако, један број Калмика је као неквалификована радна снага радио крајем двадесетих година прошлог века на изградњи моста преко Дунава, а такође је био ангажован и приликом градње палате Абаније у центру Београда.

Велика привредна криза почетком тридесетих година 20. века, која се осећала у читавом свету, одразила се и на живот Калмика у Југославији.

Градња објеката скоро да је престала, па су рад обуставиле (или га свеле на најмању меру) многе циглане, што је проузроковало незапосленост или полузапосленост највећег броја Калмика, који су махом и радили у цигланама. Исто тако, радикално је смањена потреба за услугама рабација, фијакериста, кројача. У оваквој ситуацији најбоље су се снашли они који су живели по селима бавећи се пољопривредом или радом око стоке.

Према статистичким подацима, највише Калмика између два рата живело је у Бугарској, Југославији, Чехословачкој и Француској, али и у другим земљама, као, на пример, Белгији, мада у знатно мањем броју. Највише калмичких избеглица – интелектуалаца, покретача и носилаца најважнијих активности у својој средини, живело је у међуратном периоду у Чехословачкој, где је основана и *Калмичка комисија културних радника* (КККР), која је током Другог светског рата, али и после њега, имала важну улогу у њиховом међусобном зближавању.

Калмици су по вероисповести будисти, а у нас су били будисти – ламаисти. Међу избеглим Калмцима из Русије нашао се и један број њихових свештеника, па су се избеглице одмах по досељавању трудиле да обезбеде себи простор у којем ће се молити „своме Богу“. После прибављених мишљења и дозвола од надлежних власти, за почетак, закупили су две собе за свој „молитељни храм“ – богомољу (у улици Војислава Илића бр. 47), где су почели са упражњавањем свог верског живота.

Идеја о изградњи будистичког храма у Београду зачала се релативно брзо по досељавању. Полазећи од потреба „за очување националне калмичке самобитности и националне културе“, иницирана је акција за из-

градњу „једног духовног средишта у виду калмичког дома за верске и културне потребе“. Осим Калмика, градњу храма су помогли и многи дародавци, а што се да закључити из сачуваних докумената у којима се поименце наводи шта је и колико који дародавац поклонио за изградњу или опремање калмичког дома (храма). Свечано освећење храма обављено је 12. децембра 1929. године. Том чину присуствовала је цела београдска будистичка колонија.

Изградња првог будистичког храма у Европи била је најважнији догађај у животу Калмика у егзилу, за које је њихов дом (храм) постао простор окупљања и центар целокупног њиховог живота. Ту су долазили и Калмици из других делова Србије и Европе, поготово на њихове веће празнике.

Калмици су, као припадници будистичке вероисповести, привлачили пажњу странаца у Београду. За њих су они били нешто ново, егзотично и несвакидашње. После изградње храма, странцима су постали још занимљивији, о чему постоје и писана сведочанства.

Београдски Калмици, као и Калмици уопште, посебно свечано су, поред осталих, обележавали свој највећи празник Цаган, који је покретан празник и могао је да „падне“ у другу половину фебруара или почетак марта. Празник симболизује победу добра над злом, истине над лажју, светлости над тамом, а заправо је обележавао почетак пролећа. Празнику су се нарочито радовала деца, која су том приликом добијала мало скупље поклоне, и то не само од родитеља, већ и од пријатеља.

Занимљиво је да су београдски Калмици сахрањивали своје умрле сународнике на Новом гробљу, али по обредима своје вере, који су били врло занимљиви. Пре него што су се доселили на просторе Русије, Калмици

су спаљивали своје мртве. По досељавању им је тај чин забрањен. Међутим, култ се задржао у симболичној форми. Приликом сахрањивања покојника, будистички свештеник је на комаду папира исцртавао људски лик и исписивао почетно слово имена умрлог, после чега је папир симболично спаљивао на кандилу, а пепео мешао са земљом. Мешавину земље и пепела сипао је у калуп облика пирамиде, који је на крају обреда бацао у текућу воду.

По насељавању, у новој средини се поставио проблем школовања деце, јер их је на то обавезивао југословенски Закон о основним школама, коју су морала похађати сва деца стасала за школу. Наравно, у почетку старији нису схватили у довољној мери значај који школа има у просвећењу њиховог младог нараштаја. Међутим, под утицајем средине, али и других фактора, Калмици у Србији почињу временом да мењају мишљење о значају школовања за будући живот деце, па им је главна преокупација постала брига да обезбеде услове како би им деца завршила што више школе. Један од разлога је била и жеља да, када се буду враћали у стару домовину, поведу са собом што образованији подмладак, јер је већина сматрала да ће се једног дана вратити у стару постојбину.

Калмичка деца су похађала руску основну школу или српске основне школе. У руској основној школи предавале су руске учитељице, а настава се одвијала на руском језику, по руском програму за основне школе из периода пре Првог светског рата. Она калмичка деца која нису ишла у руску основну школу, похађала су основну школу на српском језику, у којој се учило по југословенским програмима за основне школе и по југословенским уџбеницима.

Калмици су током тридесетих година прошлог века настојали да отворе своју националну школу у којој би деца учила на матерњем језику и тиме сачувала свој језик од заборава. Било је предвиђено да деца у школи уче матерњи језик и писмо, будистичку веру, калмичку историју и географију. И поред добијеног одобрења, таква школа није прорадила због недостатка материјалних средстава.

После завршене основне школе, неки од Калмика ишли су у средње школе, најчешће у оне на руском језику, али су ишли и на школовање у иностранство, пре свега у Праг, где је постојала већа колонија калмичких досељеника. Завршавањем Кадетског корпуса (средња школа) или Гимназије (у Југославији) стицала се могућност да се упише неки факултет или виша школа, али се није стицала могућност добијања запослења.

Отпочињање Другог светског рата и окупација Југославије унели су велике промене у живот калмичких породица. Због погоршања снабдевања животним намирницама многе породице су се морале током ратних година изборити за голо преживљавање. У таквим околностима свако се сналазио и понашао према својој савести, али и према датим околностима. Свакако да је главна брига била, а то је уосталом била и брига већине грађана у Србији, како да се прехране и физички опстану. Један број Калмика је већ током 1941. године пронашао излаз у Немачкој, јер је за време ратних година у немачкој индустрији владала велика несташица квалификоване и неквалификоване радне снаге.

Већина калмичких породица се крајем Другог светског рата, а највише током 1944. године, иселила из Београда, али и из других места у Србији. Преселили су се прво у Аустрију (у

Беч), а потом у Немачку (у близину Минхена).

Током борби за ослобођење Београда, које су, 1944. године вођене у близини Малог Мокрог Луга, делимично је порушена кровна конструкција калмичког будистичког храма. У време ослобођења у храму се налазио само један будистички свештеник. Долазак нове власти је у Београду дочекао мали број Калмика о чијој се каснијој судбини не зна скоро ништа. Пошто се после рата већина Калмика „изгубила“ са ових простора, нове власти су сматрале да је београдски будистички храм изгубио разлог за постојање, јер није остао само без реликвија него и без верника. Храм је током педесетих година прошлог века најпре променио намену (после рушења куполе претворен је у дом културе), а потом је и порушен да би се на том месту подигла зграда РО „Будућност“ – Хладњача.

Калмици данас као народ – изван своје матичне домовине – полако нестају, јер се утапају у средину у којој живе. Говоре језицима земаља у којима су настањени, а будистичке религије се придржава само мали део Калмика, и то више формално. Немају националних школа, а асимилацији доприносе и мешовити бракови. Калмици који још увек живе у иностранству налазе се на путу потпуне денационализације и ишчезнућа.

\* \* \*

Калмици су у Београду повремено изазивали пажњу јавности, пре свега захваљујући писању појединих дневних новина (нпр. неколико натписа у Политици). Међутим, осим мањем броју становника главног града, који су директно или индиректно били у контакту са њима, они су углавном остали непознати.

Исто тако, етничка калмичка група, која се у одређеном тренутку

своје историје – присиљена економским и политичким разлозима на иселјавање – настанила на подручју наше земље и главног града, остала је мање-више непозната и изван фокуса научног интересовања. За питање Калмика заинтересовао се, међу првима, етнолог Змаго Шмитек, који је своја истраживања објавио у раду *Kalmiška skupnost v Beogradu 1920 – 1944. (Traditiones, Ljubljana 1988)*. Међутим, целовитије студије и истраживања углавном су изостали.

*Калмици у Србији 1920 – 1944*, аутора др Томе Миленковића, прва је целовита студија посвећена Калмицима. На основу објављених докумената, али много више захваљујући архивској документацији сакупљеној у Историјском архиву града Београда, Националном архиву Републике Калмикије, као и у Библиотеци Калмичког института хуманитарних и примењених наука у Елисти и библиотекама у Москви и Прагу, аутор је успео да целовито представи живот и рад Калмика у Београду и Србији од времена насељавања до иселјавања, односно – у периоду од 1920 до 1944. године.

**Милина Ивановић-Баришић**

### **Љубивоје Костић, *Мостови причају***

Часопис „Изградња“, Београд 2004.  
430 стр.

Да грађење мостова није свакидашње градитељско занимање, то може схватити свако ко је прочитао два дела Иве Андрића: „На Дрини ћуприја“ и „Мост на Жепи“.

То се посебно односи на премошћавање бујичних водених токова, преко којих је мостове градио грађевински инжењер Љубивоје Костић, аутор књиге „Мостови причају“.

Брзи, нерегулисани, непредвидиви, у пролеће велики и плавни, у лето питоми и плитки, водотоци у нашим брдско-планинским пределима задају велике муке становницима тих крајева, посебно онима који имају имања уз њихова корита. Небројено пута одиграле су се драме приликом њиховог преласка скелом или чамцем, када су дивље и набујале воде односиле добра и имања, а понекад и људске животе.

Зато мостоградитеље народ посебно цени и уважава као своје добротворе и искрене пријатеље. То сазнање представља идејну основу књиге „Мостови причају“.

Главни садржај публикације чине четири веће целине: *Мостови причају*, *Мостови причају и даље*, *Поново мостови причају и даље* и *Мостови изнад мостова*. У тридесет осам прилога различите форме, дужине и садржаја упечатљиво је описан живот једног неимара, његова трагања и хтења, недоумице и неспокоји. Мање по обиму, али не и занемарљиве целине представљају текстови читалаца у којима су изнети њихови утисци, као и мишљења рецензента – књижевника Мирка Милорадовића.

Прилози у књизи засновани су на идеји да се, поред најсажетијих техничких података о мосту опише амбијент за градњу, природни услови и – нарочито – културолошки утицаји, који су у неким случајевима пресудно деловали на стварање одређеног неимарског дела.

Ратни сукоби на тлу некадашње Југославије указују на низ примера варварског понашања појединаца и појединих елита које су себи дале за право да поруше већи број мостова међу којима неки припадају самом врху светске културне баштине, попут Старог моста у Мостару.